

Lotmanin metodi

Aleksei Semenenko: *The Texture of Culture. An Introduction to Yuri Lotman's Semiotic Theory*, Basingstoke: Macmillan, 2012.

Kiinnostus Juri Lotmanin tuotantoa kohtaan on kasvanut tasaisesti, ja kun *Culture and Explosion* vihdoin ilmestyi vuonna 2009, Lotmanin merkittävimmät teokset olivat saatavilla englanniksi. Lotmanin tuotannon aikaisemmista englanninkielisistä kokonaisesityksistä voi nostaa esiin Ann Shukmanin *Literature and Semiotics* (1977), joka luotaa hyvin Lotmanin varhaisuotannon kehitystä kaunokirjallisen tekstin osalta, sekä Edna Andrews'n *Conversations with Lotman* (2003), joka tarkastelee Lotmania ensisijaisesti semiootikkona. Semenenkon *The Texture of Culture* (2012) –teoksen voi nähdä jatkavan edeltäjiensä viitoittamaa tietä ja se esittää Lotmanin ensisijaisesti *kulttuurisemiootikkona* nivoen yhteen Lotman-kirjallisuustutkijan ja Lotman-semiootikon. Tämä myös selittää kirjan otsikon: kulttuuri nähdään tekstinä. Tässä yhteydessä Semenenkon kirja sopii hyvin yhteen Andreas Schönlen toimittaman *Lotman and Cultural Studies* (2006) kanssa, jossa Lotmanin teoriaa on sovellettu erilaisissa yhteyksissä ja oppiaineissa, kuten politiikan tutkimuksessa, historiassa ja kirjallisuuden tutkimuksessa.

Semenenko pyrkii esittämään Lotmanin semioottisen teorian kokonaisuutena, jossa on erotettavissa eri painotuksia systeemin, tekstin ja semiosfäärin välillä. Kirja jakautuu johdantoon, viiteen lukuun ja hyvin lyhyeen yhteenvetoon. Johdanto ja ensimmäinen luku asettavat kirjan tavoitteeksi ”ymmärtää ja tutkia

kulttuuria ihmisen erityispiirteenä” (s. 1). Tähän kirja pyrkii vastaamaan tarkastelemalla Lotmanin *semiootikkaa* saussurelaisen kielitieteen laajenuksena, joka materialisoituu Lotmanin pyrkimyksessä sisällyttää synkronia ja diakronia yhteen ja samaan semioottiseen teoriaan. Semenenkon kirjan ensisijainen anti lukijalle on Lotmanin kulttuurisemiootikan esitys kokonaisuutena enemmän kuin kehityskulkuna staattisesta dynaamisesta kulttuurin kuvaukseen, kuten niin monet muut esitykset antavat ymmärtää. Semiootikan käytännön tasolla tämä esitystapa mahdollistaa Lotmanin kulttuurisemiootikan kiteyttämisen kommunikaation ympärille tehden semiootikasta metodin kulttuurin tutkimukselle.

Kirjan ytimen muodostavat kolme lukua Kulttuuri systeeminä, Kulttuuri tekstinä ja Semiosfääri. Semenenko esittää näissä luvuissa Lotmanin käsitteistön alkaen semioottisesta systeemistä metodologisena abstraktiona, jolla kulttuurin osia kuvataan. Kulttuuri systeeminä viittaa Lotmanin tapaan käsitteellistää kulttuuriorganisena kokonaisuutena, joka rakentuu kommunikaation –laveasti ymmärrettynä– varaan. Lotmanin käsitys kommunikaatiosta ei rakennu merkin (kuten Saussurella) tai funktioiden (kuten Jakobsonilla) varaan, vaan tekstin. Tekstin käsitteen etu niin merkin kuin funktioiden suhteen on sen kompleksisuus ja siten se vastaa paremmin todellista kommunikaatiotilannetta. Toisin kuin merkki tai funktiot, joiden päämääränä on välittää informaatiota, tekstin käsite sisältää kolme eri tavoitetta: välittää, tallentaa ja luoda uusia merkityksiä. Lotmanin semiootikan hedelmällisyys piileekin juuri siinä, että hän nä-

kee kommunikaatiossa aina läsnä olevan epävarmuuden avaimena uusien merkityksien luomiselle, mikä on kulttuurin säilymisen edellytys. Humanististen ja yhteiskuntatieteiden kohdalla tätä huomiota olisi voinut käsitellä syvällisemmin kirjassa – semminkin kun Semenenko haluaa ymmärtää Lotmanin semiootikan metodina kulttuurintutkimuksessa. Muut merkittävät termit, joita tässä luvussa käsitellään, sisältävät muun muassa malleja luovat järjestelmät eli kulttuurin kielet, dialogisuuden, autokommunikaation, keskustan ja periferian sekä räjähdysten käsitteet.

Luku Kulttuuri tekstinä pureutuu syvällisemmin tekstin käsitteeseen. Se rakentuu erityyppisten tekstien esittelyyn ja niiden välisten suhteiden tarkastelun varaan. Luvun lopussa Semenenko pohtii tekstin rakenteen ja kulttuurin välistä isomorfisuutta. Luku sisältää myös mielenkiintoisen, mutta lyhyeksi jääneen katsauksen binaarisuuteen Tartto-Moskovan kulttuurisemiootikan koulukunnan töissä.

Neljäs luku käsittelee Lotmanin myöhäistuotannon keskeisintä käsitettä semiosfääriä. Luku on valitettavan lyhyt – 13 sivua – ja semiosfäärin käsitteen mahdollisuuksien ja ongelmien käsittely jää pintapuoliseksi. Semiosfäärikäsite syntyi geologi Vernadskyn biosfäärin analogiaksi, mutta Semenenko kytkee sen läheisesti myös biologi Jakob von Uexküllin *Umwelt*-käsitteeseen, jonka Semenenko nimeää ”henkilökohtaiseksi semiosfääriksi”. Semiosfäärin käsite auttaa työstämään Lotmanin kommunikaatiomallia pidemmälle: ihmisten henkilökohtaiset semiosfäärit ovat osa laajempaa semiosfääriä ja kaikki kommunikaatio tapahtuu semioottisessa tilassa, jonka jokainen osallistuja konstruoii itselleen.

Nämä konstruktiot kuitenkin jakavat semioottisen tilan. Mitä samanlaisemmat semioottiset tilat ovat rakenteeltaan, sitä yhdenmukaisempia tekstejä ne käsittelevät; mitä erilaisempia ne ovat, sitä enemmän kommunikaatiossa tapahtuva tekstien kääntäminen synnyttää uusia merkityksiä.

Semenenkon pääteesi kirjassa on juuri semiosfäärin metodologinen ulottuvuus, joka mahdollistaa yksittäisten tekstien analyysin laajemman semiosfäärin tiivistymänä. Saman voi myös ilmaista toisinpäin, nimittäin laajemman kulttuurisen kontekstin rekonstruktiona yksittäisen tekstin pohjalta. Semiosfääri on metodologisesti ymmärrettyä ihmisten semioottisen kyvyn ilmentymä; konkreettinen kulttuuri (variaabeleineen jos niin halutaan asia ilmaista) on semiosfäärin yksittäinen ilmentymä, ei semiosfääri itsessään. Tämä on merkittävä metodologinen harppaus moneen perinteisempään tapaan tarkastella kulttuuria tiettyjen elementtien konstellaationa. Konkreettisesti se tarkoittaa sitä, että kommunikaatio edellyttää semioottista tilaa ja vain tämä semioottinen tila mahdollistaa kulttuurin konkreettiset ilmentymät. Toisin sanoen, kompleksinen on aina primääriin yksinkertaiselle.

Kirjan viimeisin luku *Universaali mieli* käsittelee kulttuurin ja kognition välistä isomorfsuutta, joka leimaa Lotmanin ajattelua laajemminkin. Oleellisena aspektina Semenenko nostaa esiin tekstin kolmen funktion ja ihmismielen kolmen ulottuvuuden – viestittävä, uuta luova ja tallentava – välisten isomorfsuuden. Tässä yhteydessä Semenenko myös viittaa kielen asemaan maailmassa ja rooliin ihmisten ajattelussa ja tiivistää Lotmanin argumentin hyvin: ”ajattelemme ’semiosfäärissä’, mutta meidän täytyy ilmaista ajatuksemme konkreettisesti kielellä” (s. 135). Tämä osoittaa sen ristiriidan,

jonka Lotman huomasi ihmisten ajattelun monipuolisuudessa konkreettisten kielten suhteen, joita joudutaan käyttämään kommunikaatiossa.

Kirja on hieno yleisesitys Lotmanin teoriasta ja lähestymistapa avaa oivallisesti Lotmanin teorian metodologisia mahdollisuuksia. Kuitenkin juuri näiltä osin kirja vaikuttaa hieman keskeneräiseltä. Ensinnäkin Semenenko esittää Lotmanin uudelleenkonseptualisoinnin alkaneen, mutta hän ei itse käsitteellistä Lotmanin semiotiikkaa sen laajemmin. Esimerkiksi konkreettiset sovellukset kirjassa (Hamletia lukuun ottamatta) tulevat kaikki venäläisestä tai neuvostokulttuurista – siitä samasta jonka pohjalta Lotman itsekin työsti teoriaansa. Toiseksi, kirjasta puuttuu lähes täydellisesti metodologinen ja epistemologinen keskustelu, puhumattakaan ontologisista kysymyksistä. Semenenko siteeraa Shukmania (1977), jonka mukaan ”semiotiikka ei ole Lotmanille merkin filosofia, tai sen looginen suhde referenttiin tai interpretanttiin” ja jatkaa semiotiikan olevan metodi (s. 12). Metodien, metodologian, epistemologian ja ontologian väliset kytkökset eivät tietenkään kuulu erottamattomasti metodiin kaikissa tieteenaloissa, mutta esimerkiksi yhteiskuntatieteissä ne ovat kuitenkin oleellisia kysymyksiä, ja metodit, jotka laiminlyövät epistemologiset ja ontologiset kysymykset, näyttävät heikoilta.

Tämän lisäksi Semenenko väittää, että yritykset käsitteellistää Lotmanin työtä filosofisesti ovat olleet reduktiivisia, ”epäkäytännöllisiä” ja kaiken lisäksi kohdistaneet huomion oleellisuuksien sijaan ”marginaaliin” (s. 146). Tätä kritiikkiä tuskin voi tulkita niin, ettei tällaista pitäisi yrittää, vaan että aikaisempia yrityksiä tulisi täydentää. Kirjan loppupuolella Semenenko itsekin huomaa, että Lotmanin esittämät

kysymykset ja vastaukset kuuluvat ”semiotiikan, filosofian, psykologian ja neurotieteiden yhtymäkohtaan” (s. 125), ei siis vain metodiin. Myös Lotmanin väitteet semiosfääristä ja kielestä ovat luonteeltaan filosofisia, ei pelkästään semioottisen metodin työkaluja, joita voidaan soveltaa teoreettisesta kontekstista riippumatta. Yksi hedelmällinen, filosofinen konteksti Lotmanin teorialle tämän kirjan pohjalta on selvästi Gadamerin filosofinen hermeneutiikka, jota Semenenko ei kuitenkaan nosta esiin. Tämä on valitettavaa, sillä hermeneutiikka on viimeaikoina herättänyt paljon kiinnostusta yhteiskuntatieteiden piirissä ja tarjoaisi oivallisen alustan Lotmanin metodin laajemmalle uudelleenkäsitteellistämislle sen perinteisen venäläisen ja neuvostokulttuurin tutkimuksen ulkopuolella.

Ajatellen kirjaa kokonaisuutena se on toimiva, mutta paikoin esimerkit ovat turhankin tyypistettyjä ja etenkin teoreettisempien kysymysten käsittely pintapuolista. Kirja on myös valitettavan lyhyt, vain 177 sivua, joten 55 punnalla (noin 68 EUR) olisi toivonut monesti erityisesti esimerkkien laajemman käsittelyn mahtuneen mukaan. Semenenko olisi voinut myös pistää itseään ”liikoon” enemmän ja keskustella kriittisesti Lotmanin metodin mahdollisuuksista ja rajoitteista. Semenekon esitys Lotmanista on paikoin ehkä harmonisempi kuin Lotman itse ja siten saattaa luoda kuvan kulttuurisemiotiikasta helppona, keveänä ja suoraviivaisena metodina kulttuurin analyysiin. Pientä etäisyyttä Lotmanin teoriaan on havaittavissa kirjan viidennessä luvussa (*Universaali mieli*), mutta tätäkään keskustelua ei mielestäni kehitetä riittävän pitkälle, jotta siitä olisi suoranaista hyötyä Lotmanin metodin kääntämislle muille tieteenaloille. Tämän kriittisen huomion vastapainona on näh-

tävä Semenenkon selkeä esitys Lotmanin kokonaistuotannosta, joka stimuloi uusia metodologisia kysymyksiä sekä pohjustaa

kriittistä suhtautumista moniin etabloituneisiin metodologisiin kysymyksenasetteluihin.

Jaakko Turunen

Moniääninen kirjallisuuskahvila

Tomi Huttunen & Tintti Klappuri (toim.): *Kenen aika? Esseitä venäläisestä nykykirjallisuudesta*. Helsinki: Avain, 2012. 431 sivua.

Näyttää siltä, että Suomen Venäjän tuntijat ovat yhdistäneet voimansa. Vajaa vuosi sitten ilmestyi Kirsti Ekosen ja Sanna Turoman toimittamana kattava – ja pitkään kaivattu – *Venäläisen kirjallisuuden historia* (Gaudeamus 2011), ja kuluneen vuoden aikana venäläinen kirjallisuus on saanut näkyvyyttä niin medioissa kuin kustantamojen julkaisukatalogeissa. Nuoren Voiman tuore kaksoisnumero on nimeltään – mikäs muukaan kuin – ”Venäjä, Venäjä, Venäjä”.

Tänä syksynä ilmestynyt *Kenen aika? Esseitä venäläisestä nykykirjallisuudesta* (Avain 2012) jatkaa siitä, mihin Turoman ja Ekosen järkälemäinen historiateos päättyy. Lähes järkälemäisiin mittasuhteisiin itsekin yltävän esseekokoelman on toimittanut venäläisen kirjallisuuden tutkija Tomi Huttunen ja tohtorikoulutettava Tintti Klappuri. Kirja on ensimmäinen venäläistä nykykirjallisuutta esittelevä esseekokoelma. Se esittelee 25 venäläistä nykykirjailijaa viiden eri osion ja teeman kautta. Nämä ovat ”Perestroikasta postmoderniin”, ”Dystooppiseen tulevaisuuteen ja uuteen realismiin”, ”Nainen, yhteiskunta ja historia”, ”Nykyrunous” sekä ”Kulttuurienvälinen nykykirjallisuus”.

Kokoelman nostamien kirjailijoiden tuotannosta näkee, että ajalla ja ajallisuudella on ollut aivan oma merkityksensä uudes-

sa venäläisessä kirjallisuudessa. Siinä missä Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen avattiin neuvostoliiton ja menneisyyden haavoja, siirryttiin uuden vuosituhannen myötä kirjallisuudessa luomaan kauhunäkyjä tulevaisuudesta. Dystopiakirjallisuuden, (tai venäläisittäin antiutopian) nousu liitetään Venäjän poliittiseen ilmapiiriin. Kirjailijat pelkäävät uudenlaista pysähtyneisyyden aikaa, kuvailee Kristina Rotkirch asiantuntevassa ja tiiviissä artikkelissaan ”Dystopioiden synkkenä horisontti”.

Dystopia kirjallisuudenlajina on ollut myös Suomessa nouseva trendi viimeisten vuosien aikana. Tästä huolimatta venäläistä kirjallisuutta on käännetty kitsaasti. Onko venäläinen antiutopiakirjallisuus kustantajien mielestä liian Venäjäkeskeistä? Vai ovatko venäläiset antiutopistit liian poliittisia suomalaisille? Suomalaisia on kritisoitu heikosta Venäjän tuntemuksesta, joten vahvasti yhteiskuntaa satirisoiva antiutopia voi jättää peruslukijan lukukokemukseen paljon aukkoja.

Viktor Peleviniä ja Vladimir Sorokinia on jo saatu suomeksi, mutta esimerkiksi Dimitri Bykovin sekä uuden realismin teoretisoijana ja edustajana tunnetun Roman Sentšinin teokset ovat jääneet vaille suomennosta. Toivottavaa on, että kustantajat innostuisivat artikkelikokoelman myötä julkaisemaan enemmän aiemmin suomentamattomien venäläisten kirjailijoiden tuotantoa. *Kenen aika*-teoksen ilmestyttyä keskustelu on ainakin avattu.

Artikkelikokoelmaa on ollut tekemässä 24 kirjoittajaa.

Asiantuntijoiden kirjo on laaja, ja heidän tyyliinsä eroavat paikoin suurestikin toisistaan. Toisten selkeästi akateemisempaa lähestymistapaa tasapainottaa muun muassa Jenniliisa Salmisen keveämpi ote. Ilahduttavaa oli myös nähdä tuoreita nimiä tekijälistassa.

Jo viisiosainen *Café Voltaire* -kirjasarja pyrkii omien sanojensa mukaan olemaan yleistajuinen nykykirjallisuuden esseekokoelmasarja. Vaikka yleistajuisuus usein jää tyhjen lupausten tasolle, näin ei ole *Kenen aika?* -kokoelman suhteen. Pieniä yksityiskohdita lukuun ottamatta kokoelman kieli on kaiken kaikkiaan hiottua ja helppolukuista. Vain muutamia erikoistermejä on jäänyt avaamatta, kuten esimerkiksi etnofuturismi, johon viitataan hantikirjailija Jeremei Aipinia käsittelevässä esseessä. Myös *skaz*-kerronta mainitaan useammassa esseessä, mutta avataan vasta Marja Rytkösen Ljudmila Petruševskajaa käsittelevässä tekstissä. Venäjää tuntemattomalle lukijalle nämä termit voivat olla liian eksoottisia.

Kirjallisuuden lisäksi teoksessa avataan myös venäläistä kulttuuria, jonka erityispiirteitä valotetaan vaivattomalla kepeydellä. Jo yksistään venäläinen kirjailijakäsitys poikkeaa radikaalisti suomalaisesta. Vaikka nykykirjailija ei ole enää samanlainen kansakunnan omantunnonääni ja jumalisiin mittoihin kohonnut Kirjailija isolla K:lla, on moni silti yhteiskunnallisesti aktiivinen toimija. Myös naiskirjallisuuden osio saattaa tuntua suomalaisittain vanhakantaiselta. Se kuitenkin puoltaa paikkansa kun ottaa huomioon, että Venäjällä naiskirjallisuus on yhä 1980- ja 90-luvulla ollut marginaalissa ja vähemmistökirjallisuutta.

Kun kyseessä on artikkelikokoelma niinkin laajasta aiheesta kuin venäläinen nykykirjallisuus, nousee vääjäämättä esille kysymys valinnasta ja poisjättä-